

MÁRKUS BÉLA

Szakma vagy hivatás – avagy az irodalom értéke és szerepe *

„Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni.*”

A mottót attól a költőtől választottam, akit a Vajdaságban talán ritkábban idéznek, mint a Felvidéken, különösen pedig Erdélyben: Reményik Sándortól. A Végvári-versek szerzőjének nem a *Petőfi*hez forduló s a „cifrálkodó magyarkodás”-t meg- és elítélő szava ez, és nem is a kisebbségi létbe kényszerült magyarság köreiben jelszóként hangoztatott figyelmeztető, intő „ne hagyjátok a templomot és az iskolát” parancsolata – egyszerűen csak annak a belátása, hogy méltányosabb és emberségesebb, de még tán bölcsőbb is az igazságosztás gyakorlásától eltekinteni. Különösen, ha messziről jött az ember, és ha hamar távozik. Hamar ahhoz, hogy esetlegesen elhamarkodott véleményére a válaszokat se legyen ideje s módja latolgatni, ugyanígy a bántó következményekkel se számoljon. A kívülről álló szerepe messze eshet így az érzéketlenétől, különösen pedig a fennhéjázóétól. Nem a gyávaság vagy az óvatosság tette tehát az élre Reményik két sorát, és talán nem ezen emberi gyarlóságokkal magyarázható, ha a későbbiekben úgy idézek szóról szóra különböző újvidéki, vajdasági szerzőktől, hogy nem nevezem néven őket. Ezzel is azt akarván nyomatékosítani, hogy a személyek helyett a különböző felfogásokkal szállnék vitába – az igazságosztás legcsekélyebb szándéka nélkül. Ha valakinek mégis igazságot tudnék szolgáltatni, akkor az a templom és az iskola megőrzésére, megtartására biztató költő volna. Itt is, ebben is segítségül híva azonban azokat a kultúrakutatókat, antropológusokat, művelődésszociológusokat, akik – mint például Lotmann vagy a kulturális emlékezetet elemző Jan Assmann – voltaképp Reményik Sándorral egybehangzóan állítják, hogy egy nemzet (: egy nemzetiség) önazonosságának megőrzése, öntudatának s önbecsülésének megerősítése szempontjából alapvető fontosságú egyrészt a vallási hagyományok és szokások megtartása, ápolása, másrészt az anyanyelvi képzéshez való ragaszkodás. Más területei, „domíniumai” is

vannak eme identitásnak (a néphagyomány, például), a két leglényegesebb közül a mai tanácskozás témájához illően azért szólok csak az egyikről, az iskolai magyartanításról, mert az előbb említett szerzők is elsősorban erről beszélnek.

Készülve, vagy inkább csak készülgetve erre a mai alkalomra, könyveket, folyóiratokat olvasva, vagy inkább csak olvasgatva, töprengés, lapozgatás közben mind sűrűbben és erősebben toladott elő a kétség: nem tartanak-e patológiakusnak vajon, ha a patológia köréből venném nyitó kérdésemet. Ez a maga, mondhatni halálos egyszerűségével így hangozna: egy kórboncnoknak, egy doktornak vagy egy medikusnak mindegy-e, hogy kit boncol, kinek a teteme fölött gőryed. Egy idegen, egy ismeretlen, avagy rokona, testvére, szüleje felett - egyre megy? Anatómiai leckék kiváló elvégzése lenne az egész, módszerek, fogások ismerete, segédeszközök használatának tudása? Még mielőtt egyrészt az illetéktelenség, másrészt a hatásवादás kettős gyanújába keverednék, az orvostudomány helyett gyorsan az irodalom területére kanyarodva tennék fel egy - jellegét tekintve - hasonló kérdést: vajon egy olvasónak, egy irodalomtörténésznek vagy egy bölcsészhallgatónak mindegy-e, hogy mikor szól hozzá a Halotti beszéd. Egy idegen, egy ismeretlen, avagy rokona, testvére, szüleje fölött – egyre megy? Irodalomelméleti, poétikai leckék kiváló elvégzése lenne az egész, elemzési módszerek, értelmezési módok ismerete, esztétikai tapasztalatok birtoklása? Van felfogás, mely szerint: igen. Vagy, árnyaltabban fogalmazva, amelyik az igen felé hajlik inkább. Ha nem is a testi szövetek esetében, ám az irodalmi szövegekben mindenképpen. Tartózkodva attól, hogy ez utóbbiakat, jelesül az irodalmat, közelebbről a magyar, mégpedig a nemzetiségi magyar irodalmat végtelenen, élet-halál problémaként ítélje meg. Példának okáért egy nemzet

vagy nemzetiség, nemzeti kisebbség megmaradásának akár csak egyik zálogaként is. Vagy a másik oldalról szemlélve, a lassú elsoványodás, a biztos pusztulás egyik felelőseként, néma tanúsítójaként. Ez a felfogás nem vagy alig tesz különbséget az egyes tudományok és művészetek megértetése, elsajátítása, tanítása között. Azt hangsúlyozza, hogy „a magyartanár, mint minden más tanári státusz, ma foglalkozás, szakma”, és nincsenek eltérések más tekintetben sem, „a magyartanítás, miként a némettanítás, vagy a fizika és a matematika tanítása, válságban van”, a „még mindig elővehető közhely a hivatásról” pedig „rég idejétmúlt”. „A szakmaiság áll tehát a megértésalapú irodalomtanítás feltételei között az élen, és csak utána következik minden más, többek között az oly sokszor emlegetett és legendásított mindennemű (nemzeti, ideológiai, vallási...) elhivatottság” – hangzik az összegzés, annak a belátása, sőt, nyomatékos közlése, kinyilvánítása után, hogy „a magyartanításnak van nemzeti identitásörző, sőt nemzeti identitásfejlesztő szerepe”. Nem utolsósorban pedig az irodalom értéke a személyes érzékenységen túl „egy sor irodalmi – történeti és elméleti – ismereten és tapasztalaton” is múlik.

Ez az a pont, ahol egy magyartanár munkája – szakmája és elhivatottsága – legalábbis a saját oktatói tapasztalataim szerint mégiscsak elválík, mégiscsak különbözik a fizikát, matematikát vagy akármelyik idegen nyelvet oktatóétól. S ez az a pont, ahonnan talán utólag is belátható a tetemre, a halott testre, illetve a Halotti beszédre történt utalás példázatossága – a hozzájuk való viszony (boncolásuk, hallgatásuk-olvasásuk) mégiscsak függ a személyiség érzelmeitől, hangulatától. Pillanatnyi lélekállapotától – mondhatni. Ám ez a pillanat az irodalmi ismereteket tekintve – más ok miatt, mint Goethe Faustjában – megállítható. E kimerevített pillanat időtlen idők óta tartónak láttathatja azt a helyzetet, amikor egy magyartanár, főleg a kisebbségi körülmények között tanító, épp azokat a tényeket, adatokat, tapasztalatokat kénytelen nélkülözni, amelyek egy-egy mű alapos elemzéséhez, úgymond észlelő megértéséhez szükségesek. És e nélkülözésnek világosan kimondható, jól kitapintható oka van: az az állampolitikai, államnemzeti ideológiai akarat, amelyik például a délvidéki-vajdasági magyar nyelvű gimnáziumok tantervében még az ajánlott Kölcsey- és Vörösmarty-versek közül is kihagyja a *Himnusz*t és a *Szózatot*, nemhogy a kötelezőek közé sorolná. Ezért sem mindegy talán, hogy mi szerepel a tantervekben, vagy ahogy a szakmaiságot és az elhivatottságot egymással

szembeállító felfogás mondja, a programokban. Ha például egy újvidéki, szabadkai, kanizsai tanár az efféle programokba épített ideológiát igyekezne egy másik, akár nem kevésbé szemet szűrő ideológiába váltani, „az elnemzetlenítőnek véltet nemzetiesítőre” cserélni, akkor ebben a szándékában egyformán vezethetné a szakmaiság és az elhivatottság. Akkor talán beérhetné, átmenetileg, ideiglenesen, a nemzeti önismeret alapjainak lerakásáig a magyartanár szűkebben (a fenti felfogás szerint: tévesen) értett feladatának elvégzésével is. Azzal, hogy a (helyesnek tartott, a fentiek szerint javasolt) „irodalomértés és – értelmezés tanítása a nyelv közvetítésével” helyett a magyar „irodalomra való okítás és nevelés”, „a nyelvhez való szoktatás, a nyelvtan betanítása” hárul rá. Mert ha a tanterv, egy másik, az előbbiétől gyökeresen eltérő felfogás szerint, „a nemzet tudat elfojtásának programja”-ként is értelmezhető, akkor a nemzet-nemzetiség öntudatra ébresztése nehezen képzelhető el másképp, mint annak a minimális programnak a kitűzésével, még inkább a végrehajtásával, hogy „a magyar nyelv megint széplész”. Igaz, ezt a leleményesen, posztmodern módra megváltoztatott idézetet már egy harmadik újvidéki szerzőtől vettem. De nemcsak azért tőle, mert ugyanúgy, ahogy akire elsőként hivatkoztam, ez a szerző is a vajdasági magyartanárok előtt fejtette ki véleményét, hanem másért is. A tanárok körében, ahol az anyanyelvről kellett vallomást tennie, egy, a jugoszláviai magyar irodalom korábban sem gyakran, mostanában pedig tán még kevésbé sűrűn idézett romániai magyar író, a nemzedéktárs Sütő András szavait vette kölcsön – noha az Újvidéken elfogadott „kánon” alig-alig tartott és tart számon bárkit is az erdélyi irodalom élő vagy halott klasszikusai közül. Az *Anyám könnyű álmot ígér* szerzőjétől nem restell hosszabban idézni: „Ha akármely oknál fogva egy nyelv félelemmel fertőződik meg: életritmusa lelassul, önvédelmi ereje megfogyatkozik. Testét ellepik az idegen szavak, saját szósejtjei ellanyhulnak a szaporodásban. Látása romlik, sorvadásnak indul, tehát csodás képessége: a láttatásé is. Amire hajdan seregnyi szinonimája volt, senyvedten már alig talál kifejezést. Közlései ezért szegényesek, pontatlanok, egy idő után éppenséggel hamisak is... Ha egy nyelv eltelik félelemmel, csöndben visszavonul a nyilvánosság tereiről, holott kezdő képességét, láttató erejét csakis a Sokadalom élteti s növeli”. Az írókollégának a „félelemmel fertőződött” nyelvről szóló soraihoz azt teszi még hozzá a megszólalás igényességére, a szép magyar beszédre másutt is fogékonyan figyelő szer-

zónk, hogy egy nyelvet nem csupán a félelem juttathat az elsorvasítás közelébe, hanem az iránta tanúsított közöny és restség is. „Az a megalkuvó magatartás, amely talán a félelemnél is rombolóbb” – állapítja meg itt, máshol pedig azért kesereg, mert még egy magyartanár is úgy szólal meg az anyanyelvén, hogy „belepirul, aki hallgatja”. Vagy már bele sem pirul, mert lassan mindannyian kezdik elfelejteni nemcsak a költőket, köztük Petőfit és a verseket, hanem a szavakat is, „a saját szavainkat, amelyek, mielőtt megforgatnánk a nyelvünk hegyén, porrá törnek a szánkban. Mintha itt tartanánk: porrá tört szavainkkal telik meg a szánk”. Említettem előbb, nemcsak az azonos helyzet, a magyartanárok köre miatt utaltam erre a harmadik íróra.

Hanem amiatt is, vagy főként amiatt, hogy legújabb kötetének címe ugyanazt a halálközelséget sejteti, amelyet az elején a patológiás példázatok is felidézhettek. *Lélekvesztőn* – ez áll az összegyűjtött jegyzetek, kisesszék élén, méghozzá, ha jól figyeltem, olyan címként, amelyik nem egy kötetbeli írás kiemeléséből származik. Önálló, független, figyelemfelhívó. Nem annyira független azonban, hogy ne emlékeztetne mindjárt arra a kétségbeesett sikolyra, amit a második bécsi döntést követően a Dél-Erdélyben maradt Kacsó Sándor hallatott, közreadván a művészi értékét tekintve figyelemre alig méltó regényét. Ennek a címe (is): *Lélekvesztőn*.

* Elhangzott a Kanizsai Írótáborban, 2003 szeptemberében